

*Клейменова Т. В.,**кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*

ФЕНОМЕН ПИСЬМЕННИКІВ-ПЕДАГОГІВ І «ВЧИТЕЛЬСЬКОЇ» ПРОЗИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХ СТ.

Анотація. Статтю присвячено з'ясуванню художньої специфіки прози літераторів-педагогів кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. У ній означено суть неканонічного поняття «вчительська» проза. У дослідженні ним охоплено незалежно від ідейно-тематичного спрямування і жанрової належності усю сукупність художніх прозових творів літераторів, котрі були педагогами та працювали за фахом. Подано бачення феномену такої творчості, який полягає у природному поєднанні в одній особистості таланту літератора й педагога. Досліджено функціонування «вчительської» прози на прикладі творчості як знаних, так і маловідомих письменників зазначеного періоду: Б. Грінченка, Степана Васильченка, Д. Макогона, Уляни Кравченко, К. Малицької, М. Колцуняк, Лесі Верховинки, О. Турянського, О. Кобця, Івана Садового, І. Филипчак та ін. На основі узагальнень генетичних особливостей і тематики «вчительської» прози визначено її жанрові доміанти та лейтмотиви. З'ясовано, що ця частина національної літературної спадщини кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. жанрово розмаїта, представлена малою прозою (оповіданнями, нарисами, образками з натури, етюдами, новелами, фейлетонами, памфлетами, літературними казками, байками), соціально-побутовими, психологічними, історичними, автобіографічними повістями й романами тощо. Серед лейтмотивів прози літераторів-педагогів визначено: становлення, діяльність, значення інтелігенції в суспільстві, життя школярів і селянських дітей, традиційну селянську тематику, тему війни, історичного минулого України та ін. Тематично багаті твори вчителів-письменників присвячені різноманітним проблемам, серед яких – найбільш близькі авторам педагогічні, а також соціальні, національні, філософські, морально-етичні, вагомі в суспільстві минулого століття й актуальні дотепер. Доведено, що прозова творчість літераторів-педагогів є цікавою і багатогранною в ідейно-художньому плані, має культурно-історичне й виховне значення. Узагальнено характерні риси прозописьма літераторів-педагогів кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. та окреслено важливість їхнього внеску в розвиток української літератури.

Ключові слова: письменники-педагоги, «вчительська» проза, проблеми, лейтмотиви прози, ідейно-тематичне розмаїття.

Постановка проблеми. Митці слова й педагоги належать до справжньої інтелектуальної еліти нації. Літератори зберігають і збагачують своїми творами рідну мову, є виразниками суспільних настроїв, моральних вартостей і духовності народу. Учителі як носії загальнолюдських цінностей і багатогранних знань готують молоде покоління до діяльної участі в житті суспільства.

Українська інтелігенція постійно відігравала важливу роль у політичних змаганнях свого народу за незалежність, у його національно-культурному поступі. «Особливе значення в ній мало вчителство, яке не тільки було в передніх рядах цієї боротьби, але робило величезну справу – готувало до неї молоде покоління борців» [1, с. 5].

Ще в минулих століттях чимало педагогів не лише гідно виконували професійний обов'язок, але й проявляли письменницький талант у художній літературі. Учителювали в різні часи Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, Л. Керролл, С. Лагерлеф, Я. Корчак, Джанні Родарі, Л. Толстой, П. Єршов, П. Бажов, М. Пришвін, О. Солженіцин та ін. Багата на такі різнобічно обдаровані особистості й українська література. Г. Скворода, І. Котляревський, М. Костомаров, І. Нечуй-Левицький, О. Кониський, Л. Глібов, Б. Грінченко та його дружина М. Грінченко, Ю. Федькович, Є. Ярошинська, Степан Васильченко, Х. Алчевська, О. Маковей, Б. Лепкий, Дніпрова Чайка, С. Черкасенко, М. Стельмах, Григорій Тютюнник, А. Макаренко, В. Сухомлинський і чимало інших знаних письменників займалися педагогічною діяльністю.

Варто згадати й літераторів «другого ешелону» (В. Дончик), котрі не менш наполегливо працювали водночас у письменницькій і педагогічній сферах. Серед таких митців виділяється когорта західноукраїнських літераторів кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., які реалізували свій письменницький і педагогічний талант у складних суспільно-політичних обставинах, намагаючись протистояти асиміляторським акціям іноземних поневолювачів. До них належать Д. Макогон, М. Вагилевич (племінник І. Вагилевича), Уляна Кравченко, К. Малицька (Віра Лебедева), М. Колцуняк, Леся Верховинка, В. Жуковецька (В. Вільшанецька), А. Лотоцький, О. Турянський, М. Ломачкий, О. Кобець, Іван Садовий, І. Филипчак, О. Цегельська, В. Бірчак та ін., творчість більшості яких і нині залишається маловідомою широкому загалу читачів. Поряд із видатними письменниками вони відіграли провідну роль у національному й культурно-просвітницькому русі, як представники «вчительської» прози збагатили український літературний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському літературознавстві наявні праці, присвячені ідейно-художній своєрідності епічного доробку окремих літераторів-педагогів кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст., що засвідчує інтерес учених до «вчительської» прози. Зокрема, епічний доробок Степана Васильченка досліджували М. Грудницька, І. Грушкевич, В. Костюченко, В. Олійник, П. Хропко, В. Шевчук, Н. Шумило та ін.; прозу О. Турянського – М. Нестелєв,

А. Печарський, С. Пінчук, Р. Федорів. Новелістику Д. Макогона вивчали О. Романець, А. Фаріон, О. Присяжна, С. Тодорюк, С. Хронюк та ін.; поетику прози маловідомих письменників М. Колцуняк та Івана Садового дослідила авторка цієї праці [2]. Однак, незважаючи на зацікавленість літературознавців, художні особливості «вчительської» прози зазначеного періоду досі не були об'єктом окремого дослідження та потребують системного опрацювання й відповідних узагальнень.

Мета статті – висвітлити теоретичний дискурс «вчительської» прози як результату художніх напрацювань видатних письменників і літераторів «другого ряду», окреслити жанрові доміанти, темарій та істотні художні особливості епічних творів учителів-письменників кінця XIX – перших десятиліть XX ст.

Виклад основного матеріалу. Термін «вчительська проза» не є канонічним. У дослідженні охоплюємо ним незалежно від ідейно-тематичного спрямування і жанрової належності усю сукупність художніх прозових творів літераторів, які були педагогами і працювали за фахом. Тож не включаємо до надміру розширеного тлумачення цього поняття художні тексти про вчителів і школу, написані авторами, які не займалися педагогічною діяльністю. У природному поєднанні в одній особистості таланту літератора й педагога вбачаємо феномен такої творчості.

Українська «вчительська» проза останньої третини XIX – початку XX ст. жанрово розмаїта, представлена малою прозою (оповіданнями, нарисами, образками з натури, етюдами, новелами, фейлетонами, памфлетами, літературними казками, байками), соціально-побутовими, психологічними, історичними, автобіографічними повістями й романами тощо. Тематично багаті твори учителів-письменників присвячені різноманітним проблемам, серед яких – найбільш близькі авторам педагогічні, а також соціальні, національні, філософські, морально-етичні, вагомі в суспільстві минулого століття й актуальні дотепер.

Пояснити феномен «вчительської» прози можна як різнобічною обдарованістю її творців, багато з яких здатні були одночасно плідно працювати за фахом і реалізовуватися в літературній творчості, так і близькістю психологічних особливостей педагогічної та письменницької діяльності: наукова ерудиція, спостережливість, вдумливість, комунікабельність її виконавців, їхня потреба в діалозі, схильність до аналізу поведінки і внутрішнього світу людини, прагнення служити своєму народові, «абнегація» (І. Франко).

Багатий життєвий досвід, який набули педагоги у фаховій діяльності, надав їм можливість долучатися до практично важливих педагогічних проблем, став джерелом написання деякими вчителями-практиками педагогічних творів, присвячених різним аспектам навчання й виховання підростаючого покоління, створення підручників, посібників і масиву публіцистичних і художніх творів вчительської тематики, з життя педагогів, школи, з учнівських буднів.

Співвідношення в житті кожної творчої особистості педагогічної та літературної діяльності складалося по-різному: одні митці слова залишали вчителювання й повністю віддавалися письменницькій праці, інші поєднували обидва покликання. Література, яка за своєю соціальною функцією є близькою до педагогіки, була для інтелігента-вчителя засобом розповсюдження й утвердження власних ідей. Педагогічна діяльність уможливила використовувати глибокі знання, вроджений талант словесника, тонке сприйняття навколишньої дійсності.

Немало українських учителів-письменників останньої третини XIX – перших десятиліть XX ст. мають багатогранну літературну спадщину, на створення якої, безумовно, вплинув їхній фах, досвід нелегкої педагогічної праці в Царській Росії, а згодом – в СРСР, або ж на теренах Західної України, яка належала тоді до складу різних держав. Наприклад, Б. Грінченко є співавтором (разом із дружиною) підручника «Рідне слово» (1889), автором низки статей на педагогічні теми («Якої нам треба школи», «Яка тепер школа на Україні» (1896), «Народні вчителі і українська школа» (1906), а також малої прози з життя вчителів сільських шкіл – «Екзамен» (1884), «Непокірний» (1886), «Брат на брата» (1907). Степан Васильченко в «Записках вчителя» (1898–1904) та інших щоденникових записках викривав незадовільний стан освіти в Україні, відсталість народної школи, тяжке правове та матеріально-побутове становище вчителів початкових шкіл. Багатий матеріал про життя сільської інтелігенції, зокрема вчителів, ліг в основу його оповідань «Вова» (1910), «З самого початку», «Над Россю» (1911) та ін. В оповіданнях Б. Лепкого окреслено яскравий образ сільського педагога («Філософ»), відтворено трагічну вчительську долю («Звичайна історія», 1901).

Колізії, пов'язані з неможливістю народного вчителя вповні реалізувати свій потенціал викладача та громадського діяча за тогочасних умов, яскраво відтворені у відомій драмі «Учитель» (1903) І. Франка, у повісті «Веселка над пустарем» (1930) Б. Лепкого, а також у творчості менш знамих письменників, зокрема тих західноукраїнських митців, які присвятили життя праці в народних школах, стали свідками несправедливого ставлення до педагогів із боку чужої українцям влади, а часто самі зазнали жорстоких утисків, переслідувань і пригнічень людської гідності вчителя. Сюди відносимо новелістику Д. Макогона (збірки «Шкільні образки» (1911), «Вчительські гаразди» (1911), малу прозу (новели «Одна візитація» (1933), «На аудієнції» (1933), «Бунтівник» (1935) і повісті «Безіменні плугатарі» (1935), «Весняний гамір» (1938) Івана Садового, твори письменниць, які відобразили найрізноманітніші колізії свого нелегкого вчительського досвіду: нариси «Спогади учительки» (1887, видані 1936) Уляни Кравченко, повісті «Настрічу сонцю золотому» (1904) і «Проти хвиль» (1921) М. Колцуняк (Кузьми), яка, до речі, є авторкою і шкільного підручника «Читанка» (1921) та ін. Спільними рисами більшості цих творів є не лише акцент на проблемах українського вчительства й бездержавної України загалом, а й намагання вказати на їх першопричини і шляхи вирішення завдяки введенню ідейних переконань протагоністів. Вони зазвичай відповідають авторським, часом позначені публіцистичністю й дидактизмом.

Твори письменників-педагогів публікувалися у педагогічній пресі, шкільних підручниках, часописах, були популярними серед учительства та шкільної молоді, сприяли національному вихованню. Їх автори брали активну участь в організації шкільництва у краї, працювали в гімназіях і народних школах, були серед організаторів і членів Педагогічного товариства, Просвіти, Товариства українських письменників і журналістів, літературних угруповань; редагували педагогічні, наукові, літературні видання; працювали з літературно обдарованою молоддю. Наприклад, О. Маковей був редактором «Літературно-наукового вісника», а К. Малицька (Віра Лебедова) – редакторкою популярного дитячого журналу «Дзвінок». В. Бірчак був одним із організаторів «Молодої Музи» (1906–1909), редактором львівського часопису «Слово».

Поряд із активною громадською діяльністю педагогічна праця займала в житті таких митців особливе, вагоме місце. Професійний досвід, свої переконання вони реалізували в художній творчості, запозичували теми й образи з учительської діяльності. Так, В. Бірчак «у творах, особливо новелах (збірка «Золота скрипка»), пропагував передові європейські та власні педагогічні ідеї та погляди, змальовував яскраві образи вчителів, учнів, розкривав взаємостосунки у педагогічних колективах, засуджував процес чехізації освіти» [3, с. 12].

Проти румунізації шкіл, навчання українських дітей нерідною мовою були спрямовані новели Д. Макогона. Учительська практика дала йому можливість об'єктивно змалювати систему освіти в тогочасній Буковині. «У новелах Д. Макогон симпатизує тим учителям, які, незважаючи на тяжкі матеріальні статки, жахливі умови праці, залишаються істинними педагогами» [4, с. 91], підкреслює їхню роль у вихованні національно свідомого покоління.

Педагогічна майстерність, стиль спілкування, методи навчання – ці та інші аспекти вчительської праці відображені й у повістях «За вчительським хлібом» (1932) та «Братня любов кріпша від камінних стін» (1937) І. Филипчика. На думку Ю. Дзеровича, повість «За вчительським хлібом» заслуговує уваги, як і наукові твори «Еміль» Руссо та «Лінгард і Гертруда» Песталотці. «Для цих педагогів характерним є те, що вони свої педагогічні теорії, новітні методи виховання розвивали у формі повістей. Цього випробуваного способу ужив й автор нашої повісті «За вчительським хлібом» [5, с. 750].

Національно свідомі та діяльні вчителі-письменники замислювалися над роллю найбільш освічених українців у житті народу, присвячували твори проблемам становлення, життєдіяльності, значення інтелігенції в суспільстві, розвінчували розумовий застій, консервативні погляди, моральну зіпсованість. Шукаючи шляхи покращення рівня життя селян і міщан, розвитку їхньої національної свідомості, автори, вивішивши на сторінках художніх творів образи народників-просвітян, народоців, націонал-демократів, закликали своїх колег-педагогів не обмежуватися шкільними обов'язками, а розгортати широку громадську діяльність серед народу й разом із ним, сприяючи його просвіті й загальному розвитку.

Тема інтелігенції, її обов'язків перед народом широко розкрита, насамперед, у повістях «Над Чорним морем» (1888) І. Нечуя-Левицького, «Сонячний промінь» (1890), «На розпутті» (1891) Б. Грінченка, «Денис» (1876) М. Вагилевича, «Веселка над пустарем» (1930) Б. Лепкого, «Понад Дністром» (1895), «Перекинчики» (1898) Є. Ярошинської, «Настрічу сонцю золотому» (1904) М. Колцуняк, «Іскаріот» (1910) В. Жуковецької (В. Вільшанецької), «За вчительським хлібом» (1932) І. Филипчика, «Безіменні плугатарі» (1935), «Весняний гамір» (1938) Івана Садового та ін. Митці, надаючи жінці рівноцінну роль у громадському житті (адже серед письменників і педагогів було багато жінок), не оминули й гендерну проблематику, створили привабливі образи самодостатніх діяльних інтелігенток, народних учительок (героїні Уляни Кравченко з нарисів «Спогади учительки» (1887), М. Колцуняк – із повісті «Проти хвиль» (1921), І. Филипчика – «За вчительським хлібом» (1932) тощо).

З педагогічною діяльністю авторів тісно пов'язана дитяча тема «вчительської» прози, представлена в новелістиці Степана Васильченка із життя школярів – «Роман» (1910), «Волошки»

(1911), «Оксана» (1913) та селянських дітей («Свекор» (1911), «Басурмен» (1919), «Петруня» (1922); в оповіданнях Б. Грінченка («Украла» (1891), «Дзвоник» (1897), «Сама, зовсім сама» (1885), у новелах «На пам'ять», «Лектура», «Дитячий бунт», «Даровизна» зі збірок «Шкільні образки» та «Вчительські гаразди» (1911) Д. Макогона. Дитячу літературу збагатили збірки «Оповідання для найменших» (1932) В. Жуковецької (В. Вільшанецької), «Оповідання» (1937) І. Блажкевич, «Малі герої» (1899 р., перевидано в 1906 р.), «З трагедії діточих душ» (1905) К. Малицької, книжки оповідань «Ганнуся йде до міста» (1930), «Слідами босих ніжок» (1934) та інші О. Цегельської, оповідання та літературні казки Б. Лепкого, Є. Ярошинської та ін.

Твори «вчительської» прози про дітей і для дітей відзначаються етнопедагогічним спрямуванням, поглибленим художнім дослідженням взаємин юних персонажів із дорослими та ровесниками, розумінням їхніх проблем і переживань, глибиною мистецького проникнення у психологію людини, національною колоритністю характерів, багатством і красою мови. Їхніми героями є звичайні діти, маленькі люди зі своїми позитивами й недоліками, які не здатні на зраду, підлість, а їхні часом неправильні вчинки – це скоріш результат незнання, помилок і шукань, ніж помсти чи зла. У розкритті психології і поведінки дітей у різних ситуаціях важливу роль відіграв педагогічний досвід письменників.

Уважні обсерватори життя народу, часто самі вихідці з його середовища, автори «вчительської» прози широко розробляли традиційну селянську тематику, твори якої (оповідання, новели, образки, нариси, рідше повісті) насичені морально-етичним пафосом, непримиренністю до соціального й національного гноблення, теплим, а подекуди й ущипливим народним гумором у зображенні селян й сатиричними барвами в характеристиці визискувачів, священнослужителів, представників чужої українцям влади. У них реалістично розкриті нестерпні умови існування людей, їхні почуття і переживання, щоденні турботи й проблеми та неборне прагнення до щастя. Представницькими в пізнавальному й художньому плані є твори, написані на матеріалах спостережень життя і побуту гуцульського села. Це оповідання «Старе лихо» (1923), «Вечерниці» (1929), «На полонині» (1926), «Невістка» (1929) Я. Лагодинської-Кучковської (Лесі Верховинки), «Як не твоя, то й нічия...» (1902), «Сама винна...» (1908) М. Колцуняк та ін. На гуцульському матеріалі створені оповідання й повісті моралізаторського характеру Ю. Турчинського («Втеча» (1884), «Пращур Чемегів» (1888), «Трохим Оленин», «Тарас з Ворохти» (1890) та ін. [4]. У творах зазначених авторів зображені картини реального буття гуцулів з їхньою колоритною говіркою, звичаями і мораллю. Окремі з них розкривають психологію персонажів, властивості ментальної свідомості українців цього краю, наприклад, гуцульський кордоцентризм («Як не твоя, то й нічия...» М. Колцуняк).

Серед ідейно-тематичного розмаїття «вчительської» прози початку ХХ ст. – художнє відтворення всенародного горя, трагедії широкого масштабу, якою виявилася для багатьох націй Перша світова війна. Письменники виступили проти війни з усією переконливістю інтелігентів-демократів, близьких до народних мас, які найбільше потерпіли за часів лихоліття. Своєрідно відтворили воєнні події та їхні наслідки західноукраїнські митці, яким довелося бути у складі австрійської армії: О. Маковей (збірка нарисів «Криваве поле», 1921), Іван Садовий (повість «Танок смерті», 1937), О. Турянський

(повість-поема «По за межами болю», 1917), О. Кобець (роман «Записки полоненого», 1931) та ін.

Автори, які стали очевидцями руйнацій та національного нищення українського народу різними урядами й управлінськими системами, розкривають потворну суть війни епізодами знущань, насильства, трактують загибель тисяч людей як вияв абсурдної жорстокості взагалі, злочину проти людяності. Митці також акцентують увагу на драматичному становищі українців, які змушені були захищати чужі державні інтереси, стверджують безглуздість позбавлених мети жертв. Так, ідейно-політичним документом доби є повість-поема «По за межами болю» О. Турянського, написана ритмізованою прозою на основі дійсних автобіографічних фактів. Твір розкрив жорстокі випробування і трагедію військовополонених, приречених на смерть, засудив «військових злочинців розбійницького імперіалізму» [6, с. 26].

Ще одна, зумовлена життєвими принципами й досвідом авторів, художня особливість «учительської» прози цієї тематики – ствердження необхідності активної громадянської позиції та діяльності інтелігента-педагога як оборонця й наставника свого народу навіть у складній військовій ситуації, притаманне повісті «Танок смерті» Івана Садового, «Проти хвиль» М. Колцуняк тощо.

Антивійськові твори вчителів-письменників мають спрямований у майбутнє україноцентричний зміст, вирізняються драматично-ліричним звучанням, символічним узагальненням реальності, використанням поетики експресіонізму, імпресіонізму, екзистенціалізму, порушенням складних філософських людинознавчих проблем, які виходять за межі конкретного історичного моменту (визначення місця людини в складному світі, історичної пам'яті людства).

Інтелектуальна еліта нації, учителі-письменники, відгукуючись у творах на нагальні проблеми свого часу, збагатили й парадигматику з історичного минулого України, шукаючи в ньому зразки наслідування для сучасників. Історична белетристика на початку ХХ ст. була поширена на західноукраїнських теренах, де письменники орієнтувалися на об'єктивне соціальне замовлення читачів. Як справедливо зазначив Б. Денисюк: «Цей, історичний, жанр, завдяки своєму спрямуванню на широку читацьку аудиторію, мав величезний вплив на формування естетичних смаків, світогляду, національної свідомості українців, які були тоді громадянами різних держав» [7, с. 1]. Історичні твори писали Б. Лепкий (цикл історичних повістей про гетьмана І. Мазепу (пенталогія «Мазепа» (1926–1955), історичні повісті «Вадим» (1930), «Кругіж» (1941), оповідання «Орли» (1934) та «Каяла» (1935); О. Маковей (повість «Ярошенко» (1903), А. Лотоцький (збірка історичних оповідань «Княжа слава» (1942), повість «Триліси» (1910); І. Филипчак (історичні повісті «За Сян» (1927), «Княгиня Романова» (1927), «Кульчицький – герой Відня», «Дмитро Детько» (1935), «Будівничий держави» (1935), «Іванко Берладник, або Пропаша сила» (1936) та ін.); В. Бірчак («Василько Ростиславович» (1923), «Володар Ростиславович» (1930), «Проти закону» (1936) та ін. Вважаючи своїм обов'язком будити історичну пам'ять народу, сприяти національному вихованню молоді, літератори-педагоги змалювали деколи риторично галерею руських князів, козацьких гетьманів, легендарних героїв. Патріотична настанова цих творів суголосна з історичними романами й повістями кінця ХІХ ст., зокрема І. Нечуя-Левиць-

кого («Князь Єремія Вишневецький» (1897), «Гетьман Іван Виговський» (1899)) та ін. Зорієнтовані нерідко на молодіжну, дитячу читацьку аудиторію, історичні твори мали загалом тенденційно-дидактичне спрямування, зумовлене соціальною роллю авторів – учителів за покликанням.

Звичайно, визначення лейтмотивів «учительської» прози кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. не претендує на свою вичерпність, однак переконує, що обмежувати її темарій лише педагогічною (учительською) проблематикою було б помилковим, хоча факт збагачення нею літератури є незаперечним. У художньому доробку окремих літераторів-педагогів саме показ життя й діяльності вчителів є домінуючим (Д. Макогон, Іван Садовий).

Висновки. Прозова творчість літераторів-педагогів є цікавою і багатогранною в ідейно-художньому плані, має культурно-історичне й виховне значення. Унікальність творчого обдарування таких митців пов'язана, передусім, з органічним поєднанням в одній особистості таланту письменника й педагога, а відповідно – письменницької й учительської праці, з їхнім взаємовпливом. Недоліками творів, зумовленими педагогічним фахом літераторів, є певний дидактизм письма, риторичність дискурсу, публіцистичність деяких епізодів, зокрема тих, у яких розкрито суголосні авторським ідейні переконання героїв. Серед загальних художніх особливостей «учительської» прози – її гуманістично-патріотичне та виховне, етнопедагогічне спрямування, жанрове й тематичне розмаїття, наявність автобіографічних рис, насамперед, у творах, тематика яких пов'язана з особистим життєвим, педагогічним досвідом письменників, акцент на проблемах навчання та виховання підростаючого покоління, місця інтелігенції в суспільстві та її ролі в житті народу, філософська наповненість творів, глибокий психологізм у зображенні персонажів та ін. Звісно, у творчості кожного митця ці й інші особливості мають специфічні прояви, підпорядковані вимогам часу, соціально-політичним умовам, світовідчуттю та індивідуальному стилю письменника. Важливість літературної праці авторів «учительської» прози в розвитку української літератури кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. полягає в тому, що вони своєрідно, на підставі автопсії охарактеризували свою добу, параметри духовного й освітнього життя, характер культурно-історичної епохи.

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку вбачаємо в системному дослідженні епічного набутку окремих персоналій кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст. в аспекті традицій / інноваційності в письменстві та місця їх творчості в українській «учительській» прозі.

Література:

1. Полек В., Дзвінчук Д., Угорчак Ю. Відомі педагоги Прикарпаття. Біографічний довідник (до 1939 року). Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. Т. 1. 204 с.
2. Клейменова Т.В. Поетика «вчительської» прози Марії Колцуняк та Івана Садового : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2014. 20 с.
3. Ходанич П.М. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в міжвоєнний період (1919–1939) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Національний пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2000. 20 с.
4. Хронюк С. Педагогічні погляди Дмитра Макогона та їх реалізація в художній творчості митця. *Нова педагогічна думка*. 2009. № 4. С. 89–92.

5. Дзерович Ю. Праця І. Филипчак «За вчительським хлібом». *Дзвони* : літературно-науковий вісник. 1932. Ч. 1. С. 750–753.
6. Турянський О.В. Поза межами болю : повість-поема ; Син землі : роман ; оповідання / вступ. слово Р. Федоріва; упоряд., передм. та підгот. текстів С. Пінчука. Київ : Дніпро, 1989. 335 с.
7. Денисюк Б.Ю. Исторична проза Івана Филипчак : проблематика і поетика : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка Київ, 2006. 23 с.

Kleimenova T. The phenomenon of writers-teachers and “teacher’s” prose of the late 19th – the first decades of the 20th century

Summary. The article deals with elucidating the artistic specifics of the prose of writers-teachers of late 19th – the first decades of the 20th century. It defines the essence of the non-canonical concept of “teacher’s” prose. The study covers, regardless of the ideological and thematic direction and genre affiliation, the whole set of the artistic prose works of writers who were teachers and worked in the specialty. The vision of the phenomenon of such creativity, which consists in the natural combination of the talent of a writer and a teacher in one personality, was given. Functioning “teacher’s” prose was studied on the example of works of both well-known and little-known writers of the period: B. Hrinchenko, Stepan Vasylychenko, V. Birchak, D. Makohon, Ulyana Kravchenko, K. Malys’ka, M. Koltsunyak, Lesya Verkhovynka, O. Turyansky, O. Kobets’, Ivan Sadovy, I. Fylypchak

and others. Based on the generalizations of the genological (genres studies) features and themes of “teacher’s” prose, its genre dominants and leitmotifs were determined. It was found that the researched part of the national literary heritage of the late 19th – the first decades of the 20th century is genre-diverse and represented by short prose (stories, essays, samples from nature, sketches, short stories, feuilletons, pamphlets, literary tales, fables), socio-domestic, psychological, historical, autobiographical stories and novels, etc. Among the leitmotifs of the prose of writers-teachers are the following: forming and developing, activity, significance of the intelligentsia in the society, life of schoolchildren and peasant children, traditional peasant themes, the theme of war, the historical past of Ukraine and others. Thematically rich works of teachers-writers are devoted to various problems, among which is the closest to the authors the pedagogical one, as well as social, national, philosophical, moral and ethical, important in the society of the last century and still relevant at present. It was proved that the prose work of writers-teachers is interesting and multifaceted in the ideological and artistic terms, has cultural, historical and educational significance. The characteristic features of the prose of writers-teachers of the end of the 19th – the first decades of the 20th century were generalized and the importance of their contribution to the development of the Ukrainian literature was outlined.

Key words: writers-teachers, “teacher’s” prose, problems, leitmotifs of “teacher’s” prose, ideological and thematic diversity.